

Et drømmebillede

af Knud Holch Andersen

Artiklen er et resultat af det forskningsprojekt omkring Hanstholms moderne historie, der i 2011 blev sat i gang af Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune. Indtil 1917 var Hanstholm hjemsted for et traditionelt fiskerleje, der lignede mange andre på Thys vestkyst. Loven om havne ved Hirtshals og Helshage i 1917, senere fulgt op af den tyske værnemagt og en ny havnelov i 1960, igangsatte udviklinger, hvor den store historie brydes med den lille på en højst usædvanlig måde.

I den forbindelse blev Hanstholm de store visioners hjemsted. En position, der vel også rækker ind i det 21. århundrede.

»Det bliver den nordligste isfrie, sejlbare havn på det europæiske kontinent med en indsejlingsdybde og en kajdybde, der er på over 12 meter, mere end den nye store udvidelse af Panamakanalen og flere meter dybere end de mest dybtgående skibe, der nu og i en overskuelig fremtid vil komme til at befare havene [...] At der i løbet af få år efter fuldendelsen med de tilhørende baneanlæg vil rejse sig en by med amerikansk fart, viser allerede den nuværende by, der vokser op om havnen i bygning med indtil 100 huse om året. Fibiger har projekteret en ny by og lagt byplan for den til fyrretyve tusinde indbyggere. Det bliver Danmarks friskeste by, idet den bliver anlagt oppe på den høje holm med stejle skrænter ned til havnen. Den vil myldre af kuttere fra alle de havfiskende nationer.«

Sådan blev fremtidens Hanstholm markedsført af forfatteren Bertel Budtz Müller i *Dansk Familie Blad* i 1928. Han svang sig tilmed op til udnævne Hanstholm til et jysk København: »den kolossale overvægt mod øst, Danmark har haft – ikke mindst takket være København – vil blive naturligere afbalance-ret. Hvad København er for Østersøen, bør og vil Hanstholm blive for Nordsøen.«

Bertel Budtz Müllers artikel lyser af den optimisme og tro på fremskridtet, der angav stemningen i den sidste del af 1920'erne. Den alvorlige økonomiske og sociale nedtur efter verdenskrigen – som man endnu ikke behøvede at kalde den første – havde man lagt bag sig. Fra det dynamiske USA strømmede teknologiske fornyelser lige fra landbrugsmaskiner til biler, radioer og gramfoner ind over Europa. Og alt skulle helst foregå »med amerikansk fart«. Ingen i 1928 kunne vide, at 20. århundredes alvorligste og mest langstrakte krise ventede lige henne om hjørnet, og at man derefter styrede direkte mod en ny verdenskrig.

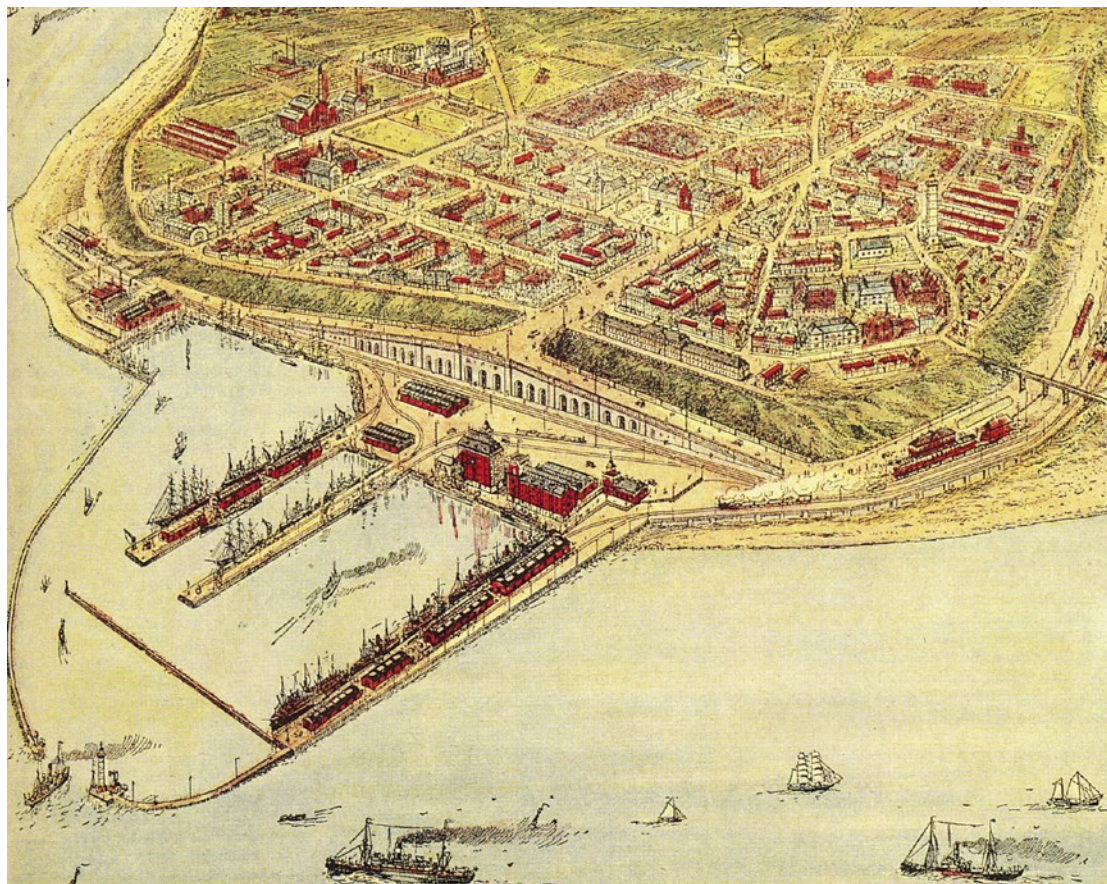
Statsejet fiskerleje

Det storslåede billede af en velvoksen købstad på den fremskudte kalkknude yderst mod nordvest med travl fiskeri- og trafikhavn, stor jernbanestation, hoteller, brede avenuer, boligkvarterer og rygende fabriksskorstene var på ingen måde grebet ud af den blå luft.

Det historiske grundlag for den store vision var Esbjerg, der i de to årtier efter åbningen af havnen i 1879 voksede fra 400 til 23.000 indbyggere. Vildst gik det til i 1890'erne, hvor der herskede »amerikanske tilstande« med vild

Vestkysthavnesagens lange saga:

- 1864: L. C. Nyholms plan om kanal fra Vigsø til Limfjorden.
- 1895: C. Trolle fremsætter forslag i Folketinget om nødhavn ved Sandnæshage, vest for Bulbjerg.
- 1903: Lov om bygning af læmoler ved Vorupør og Roshage.
- 1907: Dansk Fiskeriforening anbefaler bygning af vestkysthavn ved Vorupør.
- 1915: Lov om bygning af havn ved Thyborøn.
- 1917: Lov om anlæg af havne ved Hirtshals og Hanstholm.
- 1936: Hirtshals Havn tages i brug.
- 1942: Værnemagten standser havnebyggeriet ved Helshage og kræver Hanstholm evakueret.
- 1960: Ny lov om anlæg af Hanstholm Havn.
- 1967: Hanstholm Havn indvies.



Denne tegning af Franz Sedivy ledsagede Bertel Budtz Müllers artikel om Hanstholms storslåede fremtid i Dansk Familieblad 9. August 1928. Tegningen er ganske givet inspireret af den offentliggjorte byplan fra 1927.

fandt på at spørge holmboerne, om de anså deres landsby for at være »et lidet bebygget areal«. Men de kunne hos sognerådsformanden rekvirere en trykt fortegnelse over alle de ejendomme, der kunne regne med at få besøg af kommissionen. Her træffer man en overvejende del af beboerne i det daværende Hansted: fiskerne var naturligvis de fleste, men der var også landmænd, cementstøber, tømrer, murer, slagter, købmand, vognmand, landpost, postkører og kromandens enke. Desuden var der fine navne fra København og Thisted, der havde bygget sommerboliger i området og dannet en lille koloni, et mini-Skagen.

Forfatteren *Jacob Paludan*, der i *Fugle omkring Fyret* fra 1925 har behandlet hele denne proces i fiktiv form, gør opmærksom på, at holmboerne kunne opleve de velklædte høje herrer meget forskelligt. For nogen var de »lyk-

Af Jacob Paludan:

Fugle omkring Fyret, 1925

Johan, søn af fyrmesteren, vender hjem til »Sandhavn«, netop da den nye havn skal indvies:

»Den, der ikke havde set Sandhavn i otte år ville ved et gensyn nu have al mulig grund til at knibe sig i armen. Kroen erstattet af et betydeligt hotel med glasveranda. Fiskerne installeret i solide nybygninger langs en vej, som et blå skilt gengav som »Genforeningsvej«; på »Nordbyvej« to røde kolosser under opførelse, et forsamlingshus og en kommunalbygning; et utal af barakker; overfor jernbanestationen et udsalg fra Crome & Goldschmidt og en pragtfuld filial af Landmandsbanken, adskillige garager, benzintanke og værksteder [...] Denne mærkelige wild-west-by, der nervøst spejdede efter fremtidens eksistensgrundlag.«

Af Johan Galsters erindring om sommerlivet ved Hanstholm (Jul i Thy, 1982)

»I 1915 dristede mine forældre sig til – i fællesskab med deres venner, dyrlæge Müllers (Bertel Budtz Müllers forældre (red.)) – at købe et lille træhus, der havde tjent som bolig for en af medarbejderne ved bygningen af læmolen i Hansted ved Roshage i århundredets første årti. [...] Vore nærmeste naboer var den navnkundige strandfoged Anders Borup og fisker Mads Præstegaard. Far havde på en strandingsauktion købt en kort bjælke, hvori var skåret ordet PIVTOP. Ingen kunne finde ud af, hvad det betød på hvilket sprog, men det kom huset til at hedde [...]«

Når venner og bekendte, flere af dem havde med familie slået sig ned på kroen, samledes om det lange frokostbord i kroens spisesal, steg stemningen til storartede højder – ja, det kan vel siges at have været Hanstholms ubemærkede svar på de berømte Skagens-festligheder, som Krøyer malede.

kens gesandter«. For andre »en ravneflokk«. Notaterne i kommissionens protokol tyder på, at de fleste har hældet til den første opfattelse. I hvert fald blev der noteret »forlig« ud for ganske mange af matriklerne. Det betød, at kommission og ejer var blevet enige om prisen, typisk mellem 5.000 og 10.000 kr. for et hus med lidt jord. I de tilfælde, hvor der ikke kunne opnås enighed, blev prisen fastlagt efter kommissionens taksation.

Blandt dem, der brokkede sig, var den lille kreds af sommerhusejere, herunder overretssagfører Galster, Thisted, der optrådte som advokat for hele gruppen. Til gruppen hørte også skibsreder Axel Olaf Andersen, der i 1916 havde

opført Nørtorp Strandgaard, bedre kendt som »Det gule Hus«. Han havde lagt sit sommerhus helt nede ved stranden, vest for Helshage, så han kunne signalere ud til sine skibe, når de passerede forbi derude på havet.

Redaktøren af Thisted Social-Demokrat, *Cl. Brunsgaard*, gav følgende vurdering af ekspropriationen: »Gennemgående er der betalt særdeles gode priser for ejendommene og mere end én handstedboer, der før sad og sloges med prioriteterne, blev med et slag hjulpet ud af denne knibe. Men nogle spekulanter, der havde sat deres lid til, at de her kunne få lejlighed til at blokke staten for nogle reelt værdiløse klit-arealer, fik fingrene svirpede.«

Efter ekspropriationen tilhørte huse og jord staten. Den tidligere ejer kunne imidlertid sagtens blive boende. Så betalte han en årlig husleje til staten på 4% af den sum, der var blevet betalt for huset.

Samlet kostede ekspropriationen af de 425 ha på den nordvestligste del af holmen staten 1,5 mio. kr.

Ministeriet for Offentlige Arbejder nedsatte et særligt administrationsudvalg, der tog sig af de mange lejemaal og husenes vedligeholdelse. Udvalget mødtes et par gange om året på Hanstet Kro. I det daglige var administrationen overladt til statens nærmeste embedsmand, nemlig fyrmesteren. Der var kun sat beskedne beløb af til vedligehold. De fleste af de eksproprierede huse var dårligt bygget, oftest af cementsten og uden sokkel. De var kolde og fugtige, og med det manglende vedligehold forfaldt de mere og mere.

J. N. Christensen, der arbejdede ved havnebyggeriet i 1930'erne og i både poesi og prosa har bidraget til at fastholde datidens Hanstholm, oplevede husene som meget nedslidte: »De skulle forestille at være hvidkalkede, men det kneb med at få dem holdt ved lige med kalk, og mange af dem så derfor grå og triste ud – vejrliget var hårdt på holmen, og det var

for det meste en meget tynd kalkblanding, der var råd til at bruge ved kalkningen. En dag, da Bette Per kom forbi et hus, som et par murere var i færd med at kalke, råbte han til dem: »Nå, er I nu ved at vaske huse igen!«

Planlagt fremtid

Da *Bertel Budtz Müller* skrev sin visionære artikel til Dansk Familieblad, var havnebyggeriet endnu i sin begyndelse. Den første af de tømmerkister, der udgjorde byggeriets bærende element, blev udsat i 1926, og kun en lille stump af vestmolen var vokset frem i 1928. Men billedet af den velvoksne købstad havde autoriteter bag sig. Holmens fremtid var i de foregående år blevet planlagt grundigt og professionelt og helt efter 1920'ernes idealer. Dansk Byplanlaboratorium var blevet oprettet i 1921, og i 1925 vedtog Rigsdagen den første danske lov om byplanlægning. På den nu statsejede del af Hanstholm – og tilsvarende ved Hirtshals – var der en usædvanlig mulighed for at realisere de nye planlægningsprincipper.

Derfor havde endnu en kommission, nedsat af trafikministeren, været i arbejde. Her sad ingeniør Jørgen Fibiger, der suverænt styrede havnebyggeriet både i Hirtshals og i Hanstholm. Det var vel anledningen til, at Budtz Müller i sin artikel kunne hævde, at »Fibiger har projekteret en ny by og lagt byplan for den til fyrretyvetusinde indbyggere«.

Kommissionen tog fat på arbejdet ved at udskrive en offentlig konkurrence, der resulterede i 117 projektforslag, »hvor i der var nedlagt et meget betydeligt arbejde og indeholdtes mange gode bidrag til en tilfredsstillende løsning«, som det hed i betænkningen. Der blev ikke udpeget en egentlig vinder. Kommissionen valgte at dele præmiebeløbet mellem fire projekter. Så udvalgte man to af deltagerne, arkitekterne *Holger Mundt* og *Aage Rafn* til at



Tømmerkister var den grundlæggende »byggekolds« i Jørgen Fibigers Havnebyggeri. Det indre last-rum blev fyldt med ral, de ydre rum med beton. Den første blev udsat i 1926. Nr. 44, den sidste i vestmolen, blev sat på plads i en vandybde på 12 meter i 1939. De store kolosser var 45 meter lange og 17 meter i bundbredde. Højden varierede med vanddybden. Hver kiste blev fyldt med op til 4000 tons cement og ral. Og banket sammen med otte tons søm.

udvikle endnu et projekt. Endelig ansatte man *Aage Rafn* til at udarbejde den endelige byplan, der blev offentliggjort i 1927. Planen byggede på to forudsætninger: byen skulle anlægges oppe på holmen, inden for det eksproprierede område, og man forventede, at den over en år-række ville vokse til 20.000 indbyggere. Så den gode Budtz Müller tog nok munden lidt for fuld i sin fremtidsartikel.

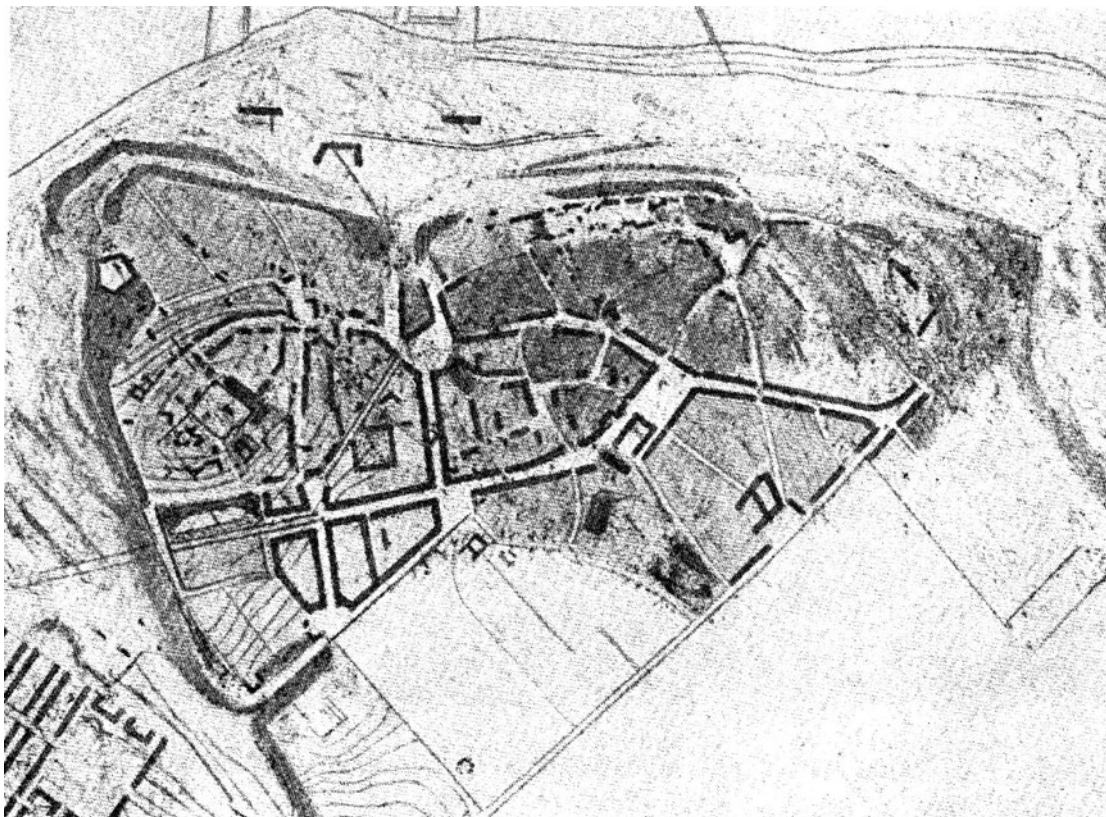
Det forslag, Aage Rafn oprindelig havde ind-sendt, føjede sig naturligt og asymmetrisk ind i det særprægede terræn, men den endelige by-plan pegede på en ganske traditionel, retvinklet og klassicistisk bykerne. Det har åbenbart faldet bedre i kommissionens smag. Den mente,

»det vil være naturligt at give hovedgaderne en sådan beliggenhed, form og retning, at de danner et fast system, som vil give overskuelig-hed og klarhed i byen. Mod vest – ved Baads-gaard – befandt den store jernbanestation sig. På havnepladsen neden for skrænten var der pakhuse, toldbod og meget andet. Øst for Ros-hagemolen afsatte man – under hensyntagen til de herskende vindretninger – plads til et større industriområde, herunder gas- og elværk. Byen havde naturligvis hospital, alderdomshjem, skoler, sportsanlæg, idrætsanlæg, en stor ny kirke med tilhørende kirkegård, og hvad man i øvrigt kunne forvente i en moderne, dansk købstad. Rundt langs skrænterne skulle en pas-

sende afstand til bebyggelse sikre en promenade for både gående og kørende. Planlæggerne regnede med, at fiskerne især ville bosætte sig i et boligområde mod nord, umiddelbart over skrænten. Arbejderne ville naturligt etablere sig mere i retning af industrikvarteret. Bebyggelsen ville især komme til at bestå af rækkehuse eller mere spredt bebyggelse i højst to etager.

Blandt de mange projekter var der kun et enkelt, der havde lokalt ophav. Det var udarbejdet af landinspektør *Niels Smed Søndergaard*, Thisted. Han interesserede sig stærkt for udviklingen i Hanstholm. Allerede medens ekspropriationen foregik, havde han dannet sig den opfattelse, at en væsentlig del af byudvik-

lingen ville komme til at foregå udenfor det eksproprierede område. Han havde udtrykt det overfor et par medlemmer af kommissionen ved at ytre: »Det er da rart, at der også levnes noget til mig«. En slet skjult hentydning til, at staten havde engageret en københavnsk landinspektør, Axel Meldal, til at foretage alle opmålinger i forbindelse med ekspropriationen. De udstykninger, der foregik uden for statens areal, var til gengæld Smed Søndergaards naturlige gebet. Han fik ret i sin antagelse. Af sognerådets protokol fremgår det, at der ikke var mange møder i rådet op gennem 1920'erne uden en ansøgning fra Smed Søndergaard om udstykning af en parcel.



Byplan for Hanstholm 1924. Præmieret konkurrenceforslag af arkitekt Aage Rafn. Et meget moderne tænkt forslag, der tilpassede »en blød by« til det særlige terræn på holmen. Trods præmieringen fik Aage Rafn ikke lov til at arbejde videre med dette projekt.

Niels Smed Søndergaards solide kendskab til de lokale forhold har spillet afgørende ind i hans forslag til fremtidens by på holmen: »Hanstholm har på grund af sin udsatte beliggenhed – som et forbjerg ragende ud i Vesterhavet – og de næsten stadige vestenvinde et blæsende klima med vindretning gennemsnitlig fra s.v.v., hvorfra stormene også almin-



Niels Smed Søndergaard (1883-1959). Landinspektør i Thisted fra 1913 til 1953. Med opvækst på »Gadegaard« i Helligsø blev han først uddannet som praktisk landmand, derefter landbrugskandidat og endelig Landinspektør. Ejer af adskillige landbrug. En markant personlighed i bylivet i Thisted og en lidenskabelig forkæmper for Hanstholm Havn.

deligvis kommer, dog kan en n.v.v.-storm også være hård.« Derfor foreslog Smed Søndergaard en bred læplantning langs hele syd-, vest- og nordvestsiden af højdeplateauet, og samtidig skulle man undgå lange, lige gader, som blæsten kunne stryge igennem. I det hele taget tilrettelagde han bebyggelsen ud fra et »gennem ti år erhvervet grundigt lokalkendskab til terræn, jordbund og andre faktorer.«

Han afveg fra de andre forslag – og fra de opstillede betingelser for konkurrencen – ved at lade byen brede sig ud over det eksproprierede areal. Derved kunne man undgå en for stærk koncentration af mennesker – der var jo plads nok – og ud fra sit kendskab til lokalbefolkningen var landinspektøren ret sikker på, at de nok selv skulle bestemme, hvor de ville bygge. Og det blev ikke på statens jord.

Holmboernes by

Niels Smed Søndergaard blev ikke prisbelønnet. Men udviklingen gav ham ret. Holmboerne har sikkert betragtet den »københavn-ske« byplan med en vis skepsis. Sognerådet godkendte planen i 1930, men da statens administrationsudvalg gerne ville sikre sig en vejføring uden for det eksproprierede areal, der kunne forbinde den nye bykerne med Thisted-landevejen, voldte det store vanskeligheder. Der foreligger en lang korrespondance om sagen, hvor statens landinspektør, Axel Meldal, må konstatere, at »sognerådet synes uvillig til at ville benytte byplanen«.

Axel Meldal udarbejdede en udstykningsplan på grundlag af den statslige byplan. Heraf blev der i praksis kun udstykket 30 parceller. Langt det meste af bebyggelsen i Hanstholm i mellemkrigstiden foregik på den private side af de opsatte skelpæle, der markerede grænsen for statens ejendom. Det meste af nybyggeriet forgik i området øst for den gamle landsbygade og på østsiden af Molevej, der var ble-



Carl Sigurd Lindhardt, murermester og cementstøber. Oprettede virksomhed på Hanstholm i 1922. Carl Sigurd Lindhardt har været bygmester på mange af »de hvide huse«, der blev opført i mellemkrigstiden.

vet anlagt i 1907 i forbindelse med bygning af Roshagemolen.

Sådan set var det alligevel staten, der lidt utilsigtet kom til at sætte denne reale byudvikling i gang. De udbetalte erstatningsbeløb ved ekspropriationen havde gjort de tidligere husejere uventet formuende. I stedet for at sidde i et gammelt, fugtigt hus og betale husleje til staten var det jo oplagt at benytte den gunstige situation til at bygge nyt. Alene i årene frem til midten af 1920'erne blev der bygget 30 nye huse, der med stor omhu blev placeret uden for statens domæne. Da der i sidste del af 1920'erne kom lidt mere gang i havnebyggeriet, gav det anledning til et fortsat nybyggeri. Landsbyen Hansted, der fra 1930'erne i

stigende grad blev omtalt som Hanstholm var et bysamfund i vækst. Ved århundredskiftet boede der omkring 250 mennesker. I 1930 var det steget til næsten 700.

Den ny tids huse var grundmurede og af væsentlig bedre kvalitet end de gamle fiskerhuse. Vi kender dem i det moderne Hanstholms bybillede som »de hvide huse«.

De fraflyttede huse blev oftest lejet ud til tilflyttede arbejdere. Efterhånden som havnebyggeriet kom i gang, gav det arbejde til hen ved 100 tømrere og arbejdsmænd. Men beskæftigelsen var langt fra sikret året igennem. For disse familier var det sjældent en mulighed at bygge nyt. Så de måtte leje sig ind i statens tomme huse med tilhørende kulde og fugt.

Slidstærk drøm

Som tiden gik, gled drømmen om den store by på holmen længere og længere væk fra realiteternes verden. Allerede da Budtz Müller delagtiggjorde Dansk Familieblads læsere i sin store vision, var den noget anstrengt. Fire år tidligere, før havnebyggeriet overhovedet var kommet i gang, havde den socialdemokratiske trafikminister, *Johannes Friis-Skotte*,

Kr. Søndergaard, sognerådsformand (Vi protesterer..., 1925):

»Selv om Hansted Sogn kun er en ringe del af Danmark, og vi lever under vanskelige og barske forhold, så holder vi dog af vore hjem og en jord, vi har fået fra vore fædre; vi forstår, at vi for at give plads for udviklingen og få del i den måtte afstå og yde vort offer, men ikke en bestemmelse, der i fald Hanstholm-bygningen standses, har været så dårlig overvejet, og at vi skal være kastebold for tilfældige luner hos et enkelt parti eller enkelte personer.«



Så langt nåede havnebyggeriet før Anden Verdenskrig: 1 km vestmole og et stykke af tværmolen. Bemærk de enorme sandaflejringer i læ af vestmolen. Samtidig bortskar voldsomme storme 80 meter af kystlinjen mellem Helshage og Roshage. Det skabte betydelige vanskeligheder for kystfiskerne.

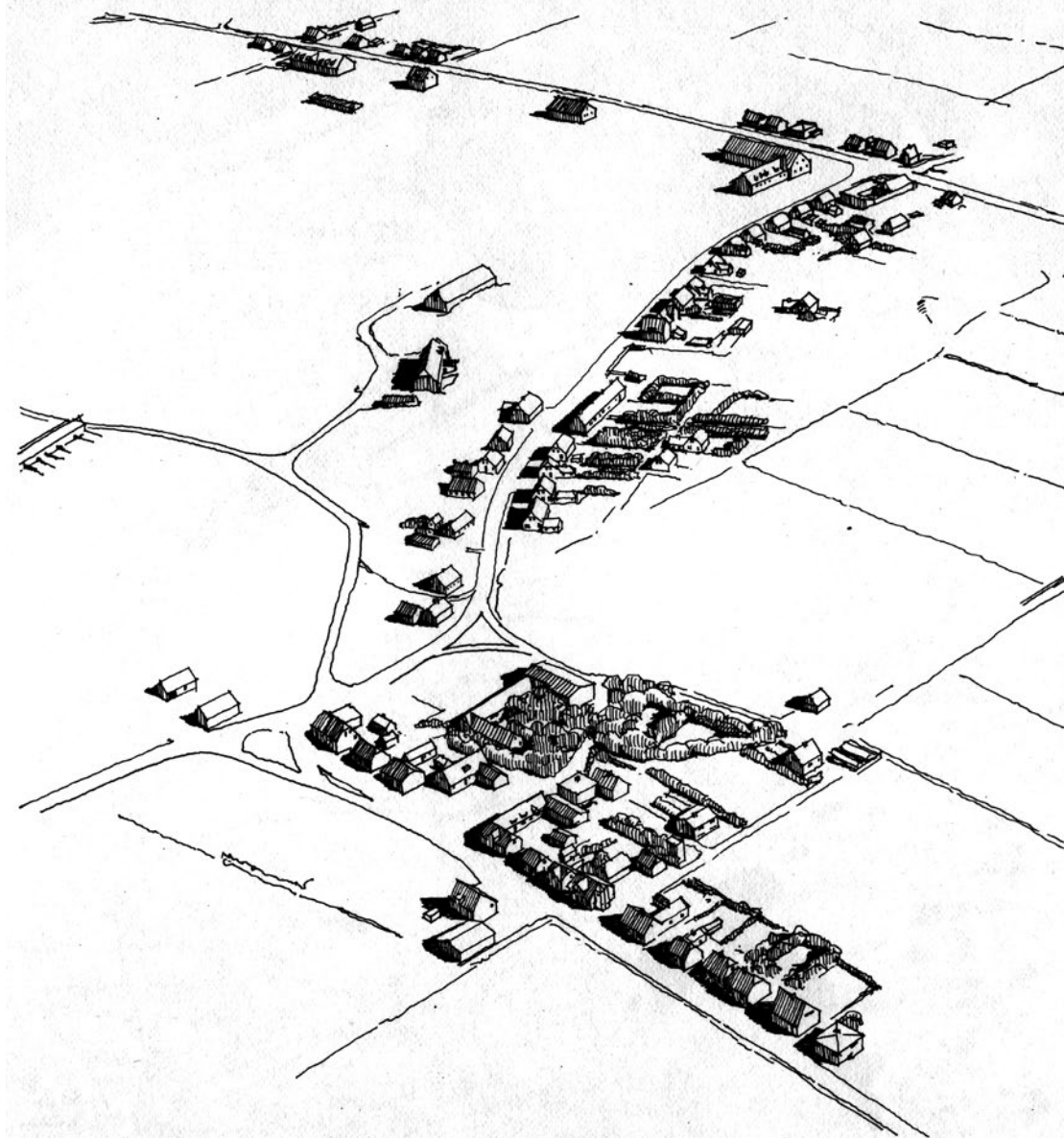
pillet den årlige bevilling til havnebyggeriet ved Helshage ud af finanslovsforslaget. Efter en kraftig aviskampagne og en bred, lokal underskriftindsamling, begge dele sat i værk af landinspektør Niels Smed Søndergaard og støttet af lokale rigsdagsmedlemmer, lykkedes det at få en særdeles barberet bevilling på 300.000 kr. tilbage på finansloven. Havnen var blevet ramt af 1920'ernes nedskæringspolitik, og det lykkedes ikke i de følgende år at komme tilbage til et niveau, der gjorde det muligt at sætte mere fart i molebyggeriet.

Da Jørgen Fibiger døde i 1936 var den én kilometer lange vestmole og et stykke af tværmolen bygget. Arbejdet fortsatte under vand-

bygningsvæsnets ledelse frem til 1942, men en overvejende del af indsatsen bestod i at vedligeholde og reparere det bestående. Fibiger havde – udover finansudvalgene – adskillige fjender at slås med. De vestjyske fiskeriforeninger fra Thyborøn og sydpå brød sig ikke om havneprojektet. Det gjorde vandbygningsvæsnets ingeniører heller ikke. Men pæleormene, der angreb de store undersøiske trækonstruktioner, var måske i virkeligheden de værste modstandere.

I 1942 standsede havnebyggeriet helt. På det tidspunkt havde den tyske værnemagt etableret sig som en ny storentreprenør, der havde andre planer med holmen og bestemt ikke havde brug for et havneanlæg, som en evt. invasions-

BEBYGGELSESFORHOLD

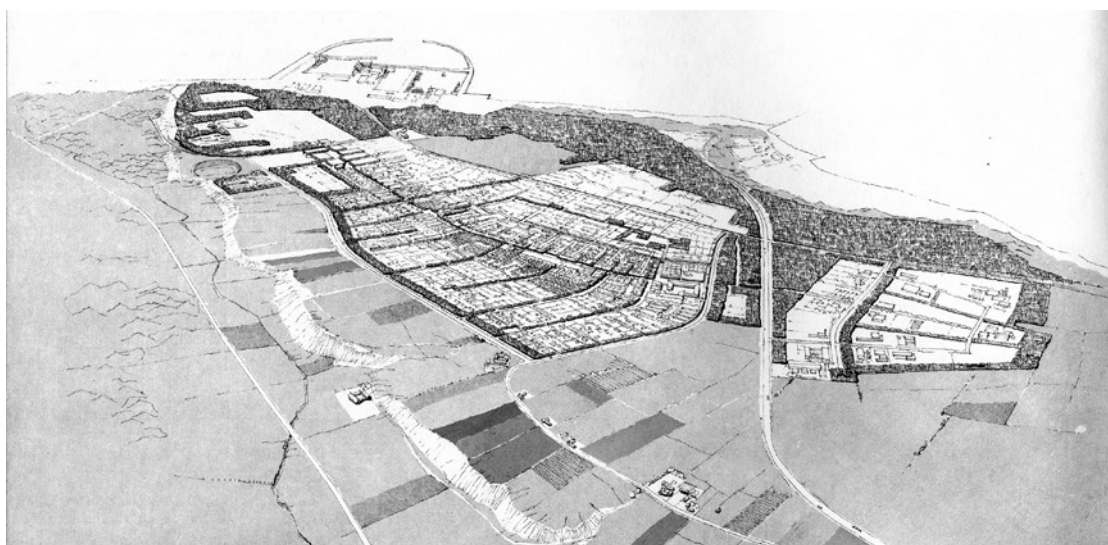


Bebyggelsen ved Bådsgårdvej og Helshagevej omkring 1960.

Bebyggelsen i Hanstholm omkring 1960. Udarbejdet af byplangruppen bag dispositionsplan 1966. Det var gruppens opfattelse, at denne bebyggelse »ikke havde en sådan kvalitet, at en bevaring over et længere åremål er rimelig«. (Kilde: By ved Hanstholm Havn, 1966).



En omfattende beplantning blev gennemført fra slutningen af 1940'erne under ledelse af overklitfoged Axel Rasmussen. Det var et forsøg på at camouflere de omfattende tyske befæstninger. Samtidig gav det beskæftigelse til en del arbejdsløse arbejdsmænd. Og så skabte det læ til den moderne by, da den voksede frem. (Kilde: By ved Hanstholm Havn, 1966).



Drømebilledet af det funktionelle og modernistiske Hanstholm, som man forventede det ville udvikle sig fra midten af 1960'erne: tæt-lav bebyggelse, adskillelse af blød og hård trafik, center i stedet for indkøbsstrøg. (Kilde: By ved Hanstholm Havn, 1966).



Langtidsskitsen for det ny Hanstholm. Byen strækker sig helt til Vigsø. (Kilde: By ved Hanstholm Havn, 1966).



Dødsdommen over de hvide huse blev heldigvis ikke eksekveret. I få byer træder de historiske lag så tydeligt frem som i Hanstholm. I forgrunden af dette billede fra 1970'erne ses det nybyggede center. Bag centret ses de hvide huse, bygget under det første havnebyggeri i mellemkrigstiden. I baggrunden den funktionelle villaby, der er mere i slægt med Munkebo og Albertslund end med byggetraditioner i Thy.

Af By ved Hanstholm Havn, dispositionsplan, 1966:

»Det er gruppens opfattelse, at den ældre bebyggelse ikke har en sådan kvalitet, at en bevaring over et længere åremål er rimelig. Man finder det økonomisk forsvareligt, at denne bebyggelse (med undtagelse af kirken og fyret med tilhørende bygninger) nedrives, efterhånden som arealernes anvendelse i overensstemmelse med dispositionsplanen nødvendiggør det.«

styrke kunne drage nytte af. Og de militære planer blev realiseret i et helt andet tempo og med langt større effektivitet end det gamle havnebyggeri.

Den afgørende historiske kendsgerning er imidlertid, at drømmen overlevede. I det noget nedslidte, danske efterkrigssamfund var der hverken vilje eller evne til en stor vestkystinvestering. Endnu en kommission fældede faktisk dødsdom over hele projektet i 1951. Alligevel blev der ved med at være et stærkt lokalt en-

gagement i havnesagen. Erhvervsorganisationer, fagforeninger, folkevalgte i både Thy og på Mors – det daværende Thisted Amt – støttede kraftigt op om projektet, akkurat som det var sket i 1920'erne, og fik drømmen til at overleve, indtil egnsudviklingsbevægelsen og den økonomiske vækst skabte grundlag for en ny lov om Hanstholm Havn i 1960.

Helt i tråd med 1960'ernes optimisme og rationelle modernisme blev der skabt et nyt, stærkt drømmebillede. Et stykke hen ad vejen blev det realiseret. Hanstholm blev til ind i 1970'erne et særdeles dynamisk nybyggerisamfund. En helt moderne by, omhyggeligt planlagt efter den ny tids idealer, lagde sig i læ bag den beplantning, der efterhånden skjulte de tyske fæstningsværker.

Og de gamle huse fra den første drøms tid lyser fortsat op i al moderniteten.

Knud Holch Andersen

Født 1945. Historiker. Fhv. lektor ved Thisted Gymnasium & HF-kursus.

Litteratur

Betænkning, afgivet af den af Ministeriet for offentlige Arbejder den 25. Juni 1914 nedsatte kommission vedrørende anlæg af fiskerihavne m.m. på Jyllands Vestkyst, 1916.

Betænkning, afgivet af kommission vedr. byplan, 1927.

Bertel Budtz Müller, 1928: En stor og mægtig by rejser sig ved Hanstholm. Dansk Familie Blad.

By ved Hanstholm Havn, dispositionsplan 1966.

Florian Martensen-Larsen, 1992: Hanstholm Havn.

Anders Skjødt: Sparsommelighed sikrer mod glemsel. Om landinspektør Niels Smed Søndergaard. Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred, 1990.

Niels Smed Søndergaard (red.), 1925: Vi protesterer...

Arkivkilder

Administrationsudvalget vedr. statens arealer i Hirtshals og Hanstholm. Mødereferater og korrespondance. Rigsarkivet.

Jens Nicolaj Christensen, Havnen, ikke publiceret erindring, 1969. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Sognerådet for Ræhr-Hansted-Vigsø Kommune, forhandlingsprotokol. Landsarkivet for Nørrejylland.

Niels Smed Søndergaards Arkiv. Heri sager vedr. ekspropriationen 1917-23 og Smed Søndergaards deltagelse i konkurrencen om fremtidens by på Hanstholm. Lokalhistorisk Arkiv for Thisted Kommune.

Telegram fra Niry

af Svend Sørensen

Midt i 1900-tallet havde Harald Rysgaard i Snedsted en storstilet produktion af telegrammer. På baggrund af materiale indlevet til museet giver artiklen en beskrivelse af virksomhedens art og omfang.

Når man hører ordet *telegram*, tænker de fleste sikkert først og fremmest på et trykt lykønskningstelegram. Disse festtelegrammer har imidlertid deres oprindelse i den telegrafiske verden. Ordet *telegram* kommer af græsk. *Tele* betyder fjern, og på græsk kan *gram* betyde noget, der er skrevet (heraf kommer ordet grammatik). Et telegram er altså en skriftlig meddelelse, der sendes over en vis afstand. I begyndelsen blev telegrammerne sendt via telegrafledninger.

Baggrunden for oprettelsen af telegraflinjer var danskeren H. C. Ørsteds påvisning af elektromagnetismen i 1820. Den første elektriske telegraf blev opfundet i 1830'erne, men først med amerikaneren S. Morse's opfindelse af morsealfabetet i 1843 blev systemet effektivt. Allerede året efter, i 1844, blev der oprettet en telegraflinje mellem Washington og Baltimore. I Danmark åbnedes den første elektriske telegraflinje for offentligheden i 1854, da der blev etableret en kabelforbindelse fra Helsingør via København til Hamburg. Fra januar 1858 kunne man benytte en telegraforbindelse mellem Thisted og Hobro.

Telegrafien fik stor betydning for den internationale handel og nyhedsformidling. Teknikken har ændret sig, men telegrambureauers nyhedstelegrammer cirkulerer fortsat i medieverdenen. Telegrammer vandt også hurtigt udbredelse i det civile liv, hvor det blev populært at sende et telegram ved festlige lejligheder. For eksempel er der bevaret et

telegram, som Grundtvig modtog fra Christiania (Oslo) i anledning af sin 77-års fødselsdag den 8. september 1860.

Statstelegrafens blanketter fik imidlertid konkurrence af private telegrammer, som vi kender dem i dag. Med trykteknikkens forbedring i slutningen af 1800-tallet blev det overkommeligt at producere smukke



Konfirmationstelegram fra Niry. I forsiden er vinduet stanset ud, og billedet af konfirmanden er klæbet ind bagved.

telegrammer, som pyntede på gavebordet. I det civile liv erstattede de efterhånden næsten helt de telegrafiske hilsener. Mon ikke de fleste af os har modtaget trykte telegrammer til vores konfirmation. Netop til konfirmation blev telegrammet ofte ledsaget af en penge-gave. Ellers har det været almindeligt at sende et telegram, når man ville udvise opmærksomhed uden at give en gave. Og det er sket i et sådant omfang, at telegrammerne er blevet en del af den danske kulturarv.

I sin bog »Takt og Tone« fra 1918 skrev Emma Gad: *»Telegrammer spiller i Tidens hastige Tempo en større Rolle end Lykønskingsbreve. Ikke Alle gider skrive, og de der gider, gør det ikke, fordi de ikke har husket Datoen i Tide, men mindes om den i Bladene samme Dag... Lad aldrig et Telegram være langt og vrøvlet. Jo*

kortere jo bedre. Kortfattethed og Fyndighed er Telegrammets Væsen.»

Familien Rysgaard

Museet har i 2012 modtaget en fornem samling af trykte telegrammer fra Carl Erik Rysgaard, Nordjysk Tryk i Snedsted. De har tilhørt hans forældre, der midt i det forrige århundrede drev telegramfabrikken *Niry* i Snedsted. Firmanavnet er en sammentrækning af Nina Rysgaard, der var Carl Eriks mor. Hans far, Harald Rysgaard, var den drivende kraft i firmaet.

Harald var ud af en søskendeflok på syv, der var børn af tømrer Carl Marinus Peder-sen Rysgaard og hustru Mariane Skjoldborg. Han blev født 28. august 1914 i Snedsted og



Harald og Nina Rysgaard ca. 1965-66.

blev døbt Harald Immanuel Rysgaard. I 1937 blev han gift med Nina (Anine Nielsen), der stammede fra Nors, hvor hun blev født 1913.

Efter konfirmationen arbejdede Harald Rysgaard forskellige steder, bl.a. på tømmerhandelen i Snedsted, der blev drevet af hans forældre. Det var et alsidigt foretagende, der ud over salg af tømmer også havde en egenproduktion af f.eks. trækasser og træsko.

Harald kom ind i papirbranchen hos sin storebror Christian Rysgaard, der begyndte en gros handel i Snedsted med papir- og galanterivarer. Det startede i Hovedgaden, men senere flyttede firmaet til Møllevej, hvor man overtog Th. Malles forretning. Firmaet havde ingen produktion, men indkøbte varerne fra forskellige virksomheder.

Fremstillingen af telegrammer begyndte i det små, oplyste Harald Rysgaard i 1943 til Thisted Amtsavis.¹ Mens han arbejdede hos sin bror, begyndte han i 1938 at fremstille telegrammer hjemme på kontoret sammen med sin kone. Det var i Søndergade 16, hvor det unge ægtepar var flyttet ind efter deres bryllup året før. Kontoret blev dog hurtigt for lille, og produktionen blev flyttet over i en udbygning. Samtidig oprettede Harald Rysgaard sammen med broderen aktieselskab *Niry*, der havde telegrammer som mærkevare. Vi ved fra regnskaberne, at der i 1941 var fuldt tryk på produktionen, som i alle årene var i Søndergade 16.

Selv om Chr. Rysgaard havde aktier i firmaet, så var det Harald Rysgaard, der f.eks. på brevpapir fremstod som ejer af virksomheden. Christian drev stadigvæk sin egen forretning, som han solgte på et tidspunkt og flyttede til Åbyhøj. Christian varetog fortsat *Nirys* interesser ude omkring i landet, mens Harald fortrinsvis var hjemme på trykkeriet. Harald Rysgaard kom dog også ud til kunderne, især i Thy og på Mors.

Da der ikke længere var en fremtid i telegramproduktionen, trak Chr. Rysgaard sig ud af firmaet og flyttede til Viborg, hvor han i kort tid havde en radioforretning. I 1956 så han mulighederne i den voksende efterspørgsel på servietter. Han lukkede sin musikforretning og grundlagde Bækkelund Papirværk. Produktionen bestod af servietter, dækkeservietter og bordduge af høj kvalitet. Firmaet kom i øvrigt i alle landets aviser i 1975 i forbindelse med en blokade under en arbejdskonflikt, men det er en historie langt fra festtelegrammerne. Produktionen blev ført videre af sønnen Poul Rysgaard, der i 2011 afhændede virksomheden til anden side.

Søndergade 16

Sammen med telegrammerne modtog museet flere protokoller. Af dem fremgår det, at *Niry* var virksom i omkring 15 år. På et tidspunkt fremstillede man et brevpapir med følgende brevhoved:

Aktieselskabet

Fabrikken »Niry«

Kunstforlag & Papirvarefabrik

Specialfabrik for telegrammer og kalendere

Bogtryk – Guldprægning – Baandtrykkeri

Som det ses, var *Niry* leveringsdygtig i andet end telegrammer. Også kalendere med afrivning hver uge fabrikerede man – mange købmænd delte sådanne kalendere ud til kunderne som julegaver. Fra fabrikken er der også bevaret checkblanketter og etiketter til øl- og sodavandsflasker. Kransebånd til begravelser var der en stabil afsætning på, så gartnere udgjorde en fast kundekreds.

Telegrammer var dog langt den største artikel. I Snedsted udviklede fabrikken *Niry* sig til at være en af landets største i den branche. 10-15 medarbejdere var beskæftiget med

produktion og salg. Dertil kom en lille stab af folk, som sad hjemme og arbejdede.

Det er karakteristisk for telegrammerne, at de indeholder mange elementer af håndarbejde. Harald Rysgaard var meget opfindsom, når det gjaldt om at udtænke nye, effektfulde virkemidler. Ved hjælp af skabeloner blev enkelte partier farvelagt, og kulørt cellofan blev limet på. Et drys af glimmer kan man også finde eksempler på.

Museet har modtaget telegrammerne i en meget stor lædermappe, der indeholder tre albummer. Tasken har været velegnet, når man kom ud til de handlende for at sælge *Nirys* produkter. I alt er der 175 telegrammer. De fleste af telegrammerne er af traditionel størrelse på omkring 23 x 18 cm. Enkelte er dog

lidt større, og 40 er i en mindre udgave. De mindste kan minde om dobbelte postkort, men forskellen er, at der i et telegram næsten altid er fortrykt en kort tekst som f.eks.: *Modtag i dagens anledning de bedste ønsker eller Hjertelig til lykke på konfirmationsdagen.* Sammen med lædermappen fulgte en tyk samlemappe med løse telegrammer og andet forskelligt materiale.

Det mest yndede motiv på telegrammerne er blomster i forskellige udformninger og farver. Populære er også landskaber og huse, enten de nu ligger i landsbyen eller inde i købstaden. Mennesker optræder i farvestrålende folkedragter eller som brudepar og konfirmander. De indgår desuden i bibelske motiver, og som fiskere er de udført som originale



Niry's hjemsted i Snedsted. Billedet er taget kort tid før, Nordjysk Tryk flyttede ud i 1988. Bygningen var oprindeligt en udlænge til Søndergade 16. Efter Harald Rysgaards død i 1968 solgte Nina Rysgaard beboelsesdelen og indrettede en lejlighed i trykkeriet, der fik adressen Søndergade 16 A.



Telegrammer fra Nirry.

raderinger. Fotografier bruges også på telegrammerne – eksempelvis Rådhuspladsen i København eller sågar kong Chr. X til hest.

Harald Rysgaard var et kreativt menneske, og han har uden tvivl stået for udformningen af alle telegrammer. Han har haft talent for at skaffe illustrationsmateriale, enten gennem kontakter eller fund i andet trykt materiale, der ikke har været omfattet af ophavsret. Der er også hentet hjælp udefra til konkrete opgaver. Fra 1952 er der således bevaret et brev fra tegneren E. Leenders, som fra Kgs. Lyngby har sendt fem udkast til blomsterudsmykninger.

Det kreative gav sig ikke kun udslag i udformningen af telegrammerne. Harald Rysgaard kunne også skrive digte, og det endda på thybomål. Han var en meget brugt taler ved kirkelige arrangementer, og digtene skrev han til oplæsning i den muntre afdeling efter kaffen. Han skrev dem i 1950'erne, men i

1991 samlede familien en del af dem og udgav dem under titlen »Mæ glee«.

Trykning

Fra juni 1952 er der bevaret en opgørelse over de maskiner, Nirry havde til rådighed. På dette tidspunkt var produktionen på sit højeste, og der var lige anskaffet en Rotaprint Offset-maskine, som var den første af sin art i Nordjylland. Det var en A3 maskine til farvetryk på papir og karton. Nu kunne Harald Rysgaard selv trykke de billeder, som blev indklæbet i mange af telegrammerne. Pladerne til trykning fik man fremstillet på Hammer-schmidt's Klichéanstalt i Århus.

Den nye maskine var sat til en værdi af 33.500 kr., mere end en tredjedel af den samlede vurderingssum på 92.700 kr. Det var mange penge dengang, da man kunne få en

ny Ford Taunus til ca. 14.000 kr. Omsætning i 1952 fremgår af regnskaber, som fortsat bevares på Nordjysk Tryk – den lå lidt under 150.000 kr.

Til trykning rådede *Niry* desuden over en Eickhoff stopcylinderautomat, som kunne trykke bøger, fakturaer m.m. Den var af dansk fabrikat og den næstdyreste maskine, vurderet til 17.000 kr. Man havde også en Eickhoff hurtigpresser, årgang 1902. Den blev brugt til trykning og perforering af papir og karton i store formater. Rammemålene var 99x64 cm.

Man havde desuden tre gamle »digler«. Normalt forbinder vi ordet med en smeltedigel



Personalet på Niry/Nordjysk Tryk midt i 1950'erne. På kassen foran sidder fra venstre Ebba Olsen og Lis Ubbesen. Bagved står Inger Holm, Poul Kristensen, Nora Drechsler og Doris. Bagest i døråbningen står Bang Thorsted og Inga Lauritsen.

på et jernstøberi, men det kunne også være en presseplade, og en digelpresse blev også benævnt som en »fluesmækker«. Diglerne i Snedsted var af mærkerne Eickhoff (årg. 1900), Planeta (ca. 1930) og Phønix (1935). De var forsynet med tre formvalser, som satte farve af på blybogstaverne, som så blev præget ind i papiret. Disse valser kunne tages af, så samme maskine også kunne udstanse. Når diglerne var i brug, blev de manuelt forsynet med et ark ad gangen.

Opgaverne på *Niry* krævede mange specialmaskiner. Man havde således en forgylderpresse, som blev brugt til at trykke bladguld på karton og kransebånd. En bronzérmaskine kunne lægge guldstøv på karton, som var fortrykt med bronceringsfarve. For at undgå afsmitning på arkene havde man et sprøjteapparat, der kunne sprøjte talkum på våde aftryk. De mange udstansninger er karakteristiske for telegrammerne. Hertil havde man en cylinder-stansemaskine, der kunne forsynes med forskellige specielle stansejern og lave forskellige figurer.

Af andre maskiner kan nævnes to blok-hæftere, som kunne hæfte papir sammen i blokke. De var blandt andet i brug, når der blev fremstillet kalendere. Den ene blev betjent ved fodkraft og den anden ved håndkraft. Til ryghæftning af brochurer havde man en særskilt hæftemaskine, og der var også skæremaskiner til udskæring af papir og karton og til bukning af karton.

En ballepresser forbinder man som regel med halm, men sådan var det ikke på *Niry*. Her blev den brugt til at presse affald af papir og karton i baller, så det var nemmere at håndtere ved forbrændingen. Endelig vidner en deкупørsav om, at *Niry* ud over at være et trykkeri også var et værksted, hvor der var brug for opfindsomhed og håndsnilde.

Maskinerne kunne naturligvis ikke arbejde uden materialer. Dengang var det imidlertid



Christiansborg

København K., d. 22/12

1946.

Kære Harald Rysgaard.

Tak for deres Brev. Det gør mig meget
nær, at de har faaet Afslag. Jeg hender
mig til Departementschefen i Handelsministeriet.
Heri, der ligger mig at gøre, hvad han
kunne. men Brandforsikringen vilde
spørge, og det er en vanskelig Sag. Afslaget.
Jeg tror ikke rigtig nok, at de selv selv at
hender dem personligt. Værdirektoratet,
Solvindstet

Uddrag af brev fra Vilhelm Fibiger.

ikke en selvfølge, at der var råvarer nok. I den forbindelse havde *Direktoratet for Vareforsyning* stor indflydelse. Det fremgår af breve, at Harald Rysgaard har haft en ansøgning ved direktoratet og derfor henvendte sig til det lokale folketingsmedlem, den konservative Vilhelm Fibiger. I materialet fra *Niry* er desværre kun bevaret svarbreve, så vi ved ikke præcist, hvad Harald Rysgaard har ansøgt om.

I december 1946 skriver Fibiger, at han har kontaktet departementschefen i Handelsministeriet, og i februar 1947 oplyser han, »at Handelsministeriet ikke har villet ændre Varedirektoratets Afgørelse med Anerkendelse

af Dem som Nyimportør.« Hvad Harald Rysgaard ville være »nyimportør« af, er ikke præciseret, men kodeordet til løsning af gåden er uden tvivl *papir*.

Harald Rysgaard lod sig ikke affærdige og henvendte sig til Christmas Møller, der i maj 1947 meddelte, at han ville gå videre med sagen. I juni skriver han: »Jeg maa desværre her ved meddele Dem, at jeg har faaet Afslag fra Varedirektoratet.«

I modsætning til Fibigers breve er Christmas Møllers maskinskrevne, men med hans underskrift. Som folketingsmedlem og som formand for De Konservative havde han uden

tvivl sekretærhjælp til rådighed. 1947 blev i øvrigt hans sidste år på de to poster. Året efter døde han kun 54 år gammel.

Økonomi

Der har selvfølgelig ikke kun været tekniske udfordringer i at drive en telegramfabrik i Snedsted. Heldigvis rådede man over stabil arbejdskraft på trykkeriet. For eksempel blev Bang Thorsted ansat lige efter krigen, og han fortsatte på Nordjysk Tryk, indtil han blev 79 år gammel i 1979. Han var også kendt som befalingsmand i Hjemmeværnet.

Bang Thorsteds arbejdsopgaver fremgår af en protokol, hvor Chr. Rysgaard har indført følgende den 4. januar 1950:

»Følgende aftale angående arbejdsfordelingen mellem H. Rysgaard og Bang Thorsted er truffet således, at H. Rysgaard leder trykkeriet, sådan at der til stadighed er 3 trykmaskiner i gang. Endvidere påhviler fremstillingen af nye prøver H. Rysgaard.

Bang Thorsted skærer karton til telegrammer og kalendere, sørger for forsendelse af alle varer, pakker disse ind og skriver fakturaer. Kontrollerer hjemkomne varer. Bang Thorsted har i øvrigt hele ansvaret for kontoret med bogholderi, opkrævninger og rykkerbreve, samt besvarelse af breve.

Dagens post gennemgås efter modtagelsen af H. Rysgaard og Bang Thorsted i fællesskab, hvorefter Bang Thorsted foretager det fornødne kontorarbejde vedrørende denne.«



Personalet midt i 1950'erne. Forrest fra venstre: Gerda Søgaard, Lis Ubbesen, Carl Erik Rysgaard, Nora Drechsler og unavngivet. Bagest i døråbningen ses fra venstre Ebba Olsen og Inger Holm.

Hele salgsapparatet udviklede sig til en omfattende størrelse, så sælgerne efterhånden nåede ud i enhver flække i store dele af landet. Når bestillingerne blev modtaget fra sælgerne, skulle telegrammer og regninger sendes ud. Dertil kom kontakten med de lokale, fingersnilde mennesker, som satte prikken over i'et på mange af telegrammerne. Jo, telegram fra *Niry* blev en hyppig hilsen på de danske gaveborde. Derimod modtog man ikke mange telegrammer. Kunderne sendte et brev eller ringede på Snedsted nr. 69.

En afleveret kassebog er påbegyndt i februar 1941 og slutter med udgangen af 1946, alt sammen ført med Nina Rysgaards sirlige håndskrift. I denne periode var 1943 et godt år, da der for alvor var kommet gang i produktionen. Dette år blev der solgt for godt 47.000 kr. og handlet med lidt over 250 forskellige kunder. Hvor mange telegrammer det drejer sig om, er umuligt at sige nøjagtigt. I en statusbog er indtægterne i 1943 opgjort til næsten 53.000 kr., idet der også er indgået betalinger fra tidligere års leverancer – den skattepligtige indkomst er angivet til ca. 8.000 kr.

I et album er der sat priser på telegrammerne, men de stammer sandsynligvis fra 1950'erne. Priserne kan svinge få øre, men en typisk pris er 45 øre. Da købmandsbutikken i Skinnerup skiftede ejer i 1948, blev telegrammerne sat til en stykpris på 35 øre². Det må være indkøbspris og komme nærmere *Nirys* priser i 1943. Selv om omsætningen i 1943 også indeholdt f.eks. trykning af kransebånd, så kom de fleste af indtægterne fra telegrammer.

Nogle priser blev næsten fordoblet i 1940'erne, så det er svært at drage sammenligninger. Den gennemsnitlige årsindkomst i Thisted var i 1943 lidt over 3.000 kr.³ Time-lønnen for en ufaglært arbejder var omkring to kroner, og dengang kunne man endnu

købe de store, otte punds rugbrød – stykpri-sen var omkring en krone.

Kundekreds

Kunderne er optegnet i to tykke hovedbøger, der dækker det meste af *Nirys* levetid. Kunderne var især købmænd, boghandlere, kiosker og brugsforeninger. Andre erhvervsbetegnelser findes dog også blandt kunderne i 1943, hvor vi bl.a. møder isenkræmmer P. Jensen i Videbæk, manufakturhandler Christensen i Torning, træhandler Henrik Dybro i Tårs og cykelhandler Carl Jensen i Redsted på Mors.

Geografisk var kunderne i 1943 spredt over hele Jylland, men også på Fyn solgte *Niry* telegrammer, f.eks. til Torvekiosken i Middelfart. Blandt de lokale kunder kan nævnes købmand Carl Møller i Koldby, bager Nielsen

Et besøg i 1943

Den 9. oktober 1943 bragte Thisted Amtsavis et interview med Harald Rysgaard. I forbindelse med interviewet skrev avisen følgende:

»I tilknytning til samtalen aflægges et besøg i »Telegram-fabrikken«, hvor en ung mand er travlt beskæftiget med guldtryk på karton, medens tre damer er beskæftiget med påklæbning af billeder på telegrammerne, indsættelse af kvaster osv. I specielle skabe ligger i tusindvis af de forskellige telegrammer, færdige til udlevering til kunderne, og på lageret ligger mange tusinde færdigtrykte billeder af kongen, dronningen, prinsesse Elisabeth, landskaber osv. parate til at blive klæbet på telegrammerne, alt eftersom disse er blevet prægede, trykte og dermed skulle være færdige.«



Stand på købestævne i Fredericia, formentlig i begyndelsen af 1950'erne.

i Sundby og galanterihandler Alfred Jensen i Bedsted. I Thisted havde man solgt telegrammer til Politikens Telegramhal, Nytorvs Kiosk og til Bjørnstrup på Lille Torv.

1943 var også det år, da Thisted Amtsavis den 9. oktober bragte en artikel om Niry, der betegnes som storproducent af festtelegrammer. Her udtaler Harald Rysgaard:

»Vi har gerne 5-6 mennesker i arbejde, og op til højtidelighederne, f.eks. forårskonfirmationen, hvor der er særlig travlt, har vi gerne en halv snes folk i arbejde, foruden at der ude i byen sidder et par damer, som ikke bestiller andet end at håndfarve bestemte illustrationer.«

Harald Rysgaard fortæller til avisen, at der produceres 60 forskellige slags telegrammer, lige fra 20 øre og op til flere kroner. Han pointerer i artiklen, at fabrikken næsten kun

får halvdelen af, hvad telegrammerne koster i udsalg. Årets produktion er på omkring 300.000 telegrammer, og man er i gang med at forberede fremstillingen af dobbelte julekort. Der er også begyndt fabrikation af konvolutter, en vare som man tidligere købte. Fabrikken efterkommer desuden ønsker fra større byer om at få lokale illustrationer i telegrammerne.

»Vi har en tegner på Sjælland til at tegne illustrationerne, en kvindelig rejsende i Jylland, en repræsentant på Fyn og en grosserer i København, der alle besøger 800 kunder landet over,« oplyser Harald Rysgaard. Han havde uden tvivl sans for reklameværdien i en sådan avisomtale og har derfor ikke sat tallene for lavt, når det gælder antallet af kunder. På den anden side behøver der ikke være en modsætning mellem hans angivelse og hovedbogens ordrer. Det var selvfølgelig langt fra alle besøg, der kastede en ordre af sig.

Hvis vi springer lidt frem i tiden til 1950, så er kundekredsen yderlige udvidet, og Niry er blevet landsdækkende og har satset på alle store byer. På Sjælland er der mange kunder i hovedstadsområdet, men også i alle større byer som eksempelvis Korsør, Holbæk og Slagelse.

Telegramproduktionen blev til sidst en dårlig forretning og kunne ikke klare sig i konkurrencen med bl.a. Carl Stenders Forlag. Dette forlag blev stiftet i København allerede i 1887 og eksisterer endnu, især med udgivelse af postkort. I Niry's hovedbøger er de sidste ekspeditioner indført i 1953, men da virksomheden blev ført videre som trykkeri, er der uden tvivl solgt ud af varelageret i de følgende år.

Nina Rysgaards navn var tæt knyttet til Niry, men selv om firmanavnet forsvandt, var hun fortsat aktiv i virksomheden. Nina og Harald Rysgaard var udadvendte mennesker, som tog del i det lokale liv. Begge var engageret i det

kirkelige liv, bl.a. i FDF, KFUK-spejderne og Indre Mission. De skabte et åbent hjem, som mange unge nød godt af.

Nordjysk Tryk

På stumperne af telegramfabrikken oprettede Harald Rysgaard *Nordjysk Tryk*, som blev overtaget af Carl Erik Rysgaard i 1971. Han blev født i 1943 som det midterste af Nina og Harald Rysgaards fem børn. Han begyndte sin skolegang i Snedsted og fortsatte derefter i mellemskolen på Hurup private Realskole. Efter realeksamen i 1960 kom han i lære som typograf hos Albert S. Bornerup i Storegade i Thisted.

Da læretiden var overstået i 1964, blev de næste 16 måneder brugt til at aftjente værnepligten ved livgarden. Et par måneder inden soldatertiden var overstået, blev Carl Erik Rysgaard gift med Kirsten Jensen den 21. februar 1965, og hun fik plads på soldaterhjemmet ved Sandholmlejren. Da Carl Erik sagde farvel til bjørneskindshuen, flyttede ægteparret til Vojens, hvor han fik arbejde hos P. J. Schmidt, der var et stort firma med 65 typografer ansat.

Mens Carl Erik Rysgaard var i Vojens, fik hans far koldbrand i tærne. Det førte til, at først det ene ben og senere det andet ben måtte sættes af. Harald Rysgaard kom sig aldrig helt efter det voldsomme indgreb, og



En del af personalet på Nordjysk Tryk fotograferet på Sallingsund-færgen under en firmaudflugt. Forrest fra venstre: John Olsen, Nina og Harald Rysgaard. Derefter Bang Thorsted og Tinne med deres søn Thorkild. Så følger Inger Holm, Flemming Rysgaard og Lis Ubbesen.



De nationale farver var populære på Niry's telegrammer, ikke mindst under Besættelsen. Chr. X må dog tage til takke med et sort-hvidt fotografi.

den 15. februar 1968 døde han på Rigshospitalet. Efter hans død førte Nina Rysgaard virksomheden videre.

I 1969 flyttede Kirsten og Carl Erik Rysgaard til Thisted i et nyanlagt parcelhuskvarter i østbyen (Spurveskjul). Han havde fået ansættelse på Thisted Amts Tidende, hvor han afløste Georg Birkemose. Allerede året efter skiftede avisen navn til Thisted Dagblad, fordi betegnelsen Thisted Amt blev slettet af landkortet ved kommunalreformen i 1970.

Da det unge ægtepar overtog Nordjysk Tryk i 1971, flyttede familien ind i Søndergade, hvor huset nu har nr. 16 a. Her voksede de tre børn Søren, Hanne og Karen op. I 1987 købte

Carl Erik Rysgaard ejendommen til den nuværende adresse på Tøvlingvej 33, hvor trykkeriet holdt indvielse i april 1988. Her udviklede virksomheden sig, og på et tidspunkt var der 5-6 mand i produktionen. Carl Erik Rysgaard er fortsat aktiv, men han tager kun ganske få trykkeopgaver ind.

Nina Rysgaard har fulgt firmaets udvikling i mange år. Hun døde først i 2003 på Vestergården i Sundby.

Svend Sørensen

Født 1949. Museumspædagog ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Noter

1 9. oktober.

2 Privat optegnelse hos forfatteren.

3 »Krigsværk« s. 32 (forlaget Knakken 1982).